

de ruimte. Ik had zestien draden in de ruimte gespannen en om de twee minuten haalde ik vier van die snaren weg. Als de choreografie beëindigd was, waren er geen draden meer. Als die draden aanwezig bleven dan zou de dans een zin, een betekenis gehad hebben, maar ik wou geen betekenis; ik wilde niet de gemakkelijke weg. Hedendaagse dans zou ik als chaotisch beschrijven. Je kan het niet aanraken, het is niet tastbaar. Daarom wilde ik niet iets maken dat 'gemakkelijk' was. Ik was erg geïnteresseerd in wat het oplevert als je die zestien snaren weg-neemt. Dan wordt het een ander soort van choreografie, een andere perceptie ook voor het publiek. Je ziet het compleet anders als de touwtjes er wel zijn.

In *Rush* hebben we met de groep in het begin gewerkt op de vijf zintuigen. Als een parachutist uit een vliegtuig springt, wat gebeurt er dan met zijn zintuigen, zijn gevoel, zijn gehoor, zijn gezicht, zijn smaak- en geurcapaciteiten? Dat interesseert me. Ik geraakte erdoor gefascineerd toen ik met Peter Brook werkte.

Brook

Etcetera: Werkte je als danser in zijn Mahabharatha?

Khan: Nee, als acteur. Peter Brook is voor mij een heel sterke mentor. Zijn aanpak is wel heel verschillend, maar ik heb veel uit die samenwerking gehaald; hij inspireerde mij erg: zijn werkmethodes, zijn eenvoud. In mijn twee stukken was ik ernaar op zoek hoe simpel en hoe complex je tegelijkertijd kan zijn. Er kan een tegenstelling bestaan tussen stil, onbeweeglijk zijn en in een constante energie verkeren, tussen eenvoud en complexiteit. Ook klassieke muziek kan tegelijkertijd heel complex en heel simpel zijn.

Etcetera: In de klassieke Indische dans heb je enerzijds het mathematische, abstracte aspect, anderzijds de narrativiteit. Je lijkt je nu te concentreren op die abstracte kant. Is dat omdat je daar gemakkelijker die twee culturen, de Indische en de moderne westerse dans, kan samenbrengen, terwijl je voor de narrativiteit zou moeten vertrekken van heel verschillende verhalen? Wij in het Westen kennen de verhalen niet van Krishna en de andere goden.

Khan: In het stuk dat ik voor 2002 voorbereid, zal een heel sterk narratief element aanwezig zijn. Ik wil iets doen met drie, vier van de Indische goden. Eén van hen is Krishna, een andere is Shiva, de derde is

Ganesh, de olifant-god. Met elk van hen zijn sterke, individuele verhalen verbonden. Shiva is de verwoester, Krishna is diegene die voor de liefde zorgt, Ganesh is de meest speelse. In Ganesh zijn zoveel aspecten verenigd... Hij is heel dik, heeft een heel grote buik. Zijn lichaam interesseert mij en dat ritmepatroon in drie (*hij klapt in zijn handen*), in dat heftige waggelen. Olifanten bewegen op een heel majestueuze wijze. Krishna heeft een ritme in vier; hij is heel ondeugend; hij wordt het meest geassocieerd met kleine jongens; hij is heel stout, maar zijn moeder vergeeft hem altijd, hij is heel beminlijk.

Er is een bekend verhaal over Krishna en zijn moeder en het stelen van de boter. Het fungeert als een les in elke Indische familie, ze vertellen het aan hun kinderen. Krishna's moeder heeft boter gemaakt en omdat ze naar de bron moet, zet ze die ergens heel hoog weg. Ze weet dat Krishna anders de boter zou opeten. Ze zegt hem dat hij moet wachten tot ze terugkomt en gaat water halen. In die tijd roept Krishna zijn vriendjes bijeen en ze beslissen dat ze zullen proberen de boterpot naar beneden te halen. Ze gooien er met stenen naar, de pot breekt en de boter valt naar beneden. Krishna eet ze op. Dan ziet een van de kinderen dat Krishna's moeder eraan komt; iedereen loopt weg. Het verhaal gaat over de relatie van Krishna met zijn moeder. Zij vraagt zich af: moet ik hem zijn ondeugendheid vergeven of niet? Ze wil hem slaan maar de onschuld van het kind houdt haar tegen en het wordt haar duidelijk dat ze hem moet vergeven. Deze les wordt tijdens elke Indische jeugd doorgegeven.

Het verhaal van Ganesh is heel verschillend. De godin Parvati was gehuwd met Shiva. Omdat haar man altijd weg was naar een of andere oorlog of gevecht, besliste ze zich uit water en klei een kind te maken, zodat ze niet meer alleen zou zijn. Op een dag, terwijl ze in bad zit, komt Shiva terug en hakt hij, niet wetend wat dat wezen uit klei betekent, het hoofd van dat kind af. Als Parvati uit haar bad komt ziet ze wat er gebeurd is en roept uit: wat heb je gedaan? Ze beveelt Shiva naar buiten te gaan en het hoofd van het eerste dier dat hij tegenkomt af te hakken, zodat ze het op het onthoofde lichaam kan plaatsen. Het eerste dier dat hij tegenkomt is een olifant. Dit zijn zeer mooie verhalen.

Er is nog een heel mooi verhaal over Krishna en Radha dat mij fascineert. Krishna, de fluitspeler, heeft de gewoonte de gopi's te

plagen, melkmeisjes die in het dorp werken. Van één van hen, Radha, houdt hij erg veel. Hij plaagt haar, steelt haar kleren als ze met de anderen aan het baden is. Hij is heel provocerend én zinnelijk. Op een dag beslist zij het hem betaald te zetten en ze verkleedt zich als Krishna. Eigenlijk houden ze erg veel van elkaar. Zij maakt grote indruk op iedereen: men gelooft echt dat ze Krishna is. Dan verschijnt Krishna zelf; hij kijkt naar haar en zegt: dit is briljant, je hebt het héél juist gedaan: de juwelen, mijn make-up, mijn haar, mijn kleren; je loopt zelfs op dezelfde manier; maar er is één ding dat verschillend blijft, dat je ver-raadt: in je ogen zie ik liefde voor Krishna, niet voor Radha. Dat is een fascinerend verhaal.

Etcetera: Zijn er ook westerse verhalen waar je van houdt en die je in je projecten zou willen gebruiken. Of nu nog niet?

Khan: Nog niet. Ik wil daar heel zorgvuldig mee omgaan, mijn tijd nemen. Ik wil die dingen niet samenbrengen alleen maar om ze samen te brengen, zoals ook met de hedendaagse en de Indische dans. Dat gebeurde bij toeval. De vermenging van Indische en westerse dans is heel confronterend maar ook intellectualistisch. Dat werkt niet wat mij betreft; ik wil daar goed over nadenken en beginnen met heel eenvoudige ideeën; in het werkproces zal zich dat dan wel ontwikkelen; maar er moeten duidelijke beginpunten zijn; we zien dan wel waar dat toe leidt. Misschien ga ik tekst gebruiken.

9^{1/2}

Etcetera: In *Rush* zit ook tekst: je spreekt bij het dansen; zeg je dan woorden?

Khan: Nee, alleen maar lettergrepen. Ze hebben geen betekenis. We werken in *Rush* met een heel complex ritmisch patroon van 9^{1/2} slagen. Westerse dansers zijn gewend te werken met gehele getallen: 1, 2, 3, 4, 5; heel symmetrisch. Die 9^{1/2} is heel moeilijk, dus moeten we mekaar 'cues', wachtwoorden geven; als iemand een halve slag overslaat, slechts een halve slag, dan verliezen we controle over het hele stuk.

Etcetera: Dus de 'teksten' zijn enkel 'cues' voor de dansers?

Khan: Ja, ze zijn eigenlijk niet bestemd voor het publiek.

Etcetera: In *Fix* is er ook een stem die op de band dingen zegt...

Khan: Ook daar is er geen betekenis: